

Brym, Jiří

[Rudnev, A.G. Синтаксис осложненного предложения]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná.
1961, vol. 10, iss. A9, pp. 201-203

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100609>

Access Date: 03. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

k которой он, собственно, не относится, ср. на стр. 63 (*баше восхищия и грабя*), 69 (*бъ бо любимъ*), 73 (*бъ бо лова дѣя*), 91 (*естъ была создана*), 162 (*бъ имя наречено*). Из числа ошибок иного рода приведем напр. на стр. 21 (*есмы слышали* вм. *нѣсмы слышали*), 35 (недосмотр в чешской цитации), 44 (*the perfective aorist and the imperfective imperfect* вм. *perfective imperfect*), 78 (*всю геометрику* вм. *геометрию*), 119 (неправомерно утверждается, что оба перфекта выступают в относительном предложении), 120 (неясно, где находится рубрика а)). Чисто технического характера будет уже то, что в определенном количестве примеров не выдвигается объясняемое явление разрядкой, хотя во всех других случаях она проведена, или же что в одиночных случаях она, напротив, не должна быть.

Филологический уровень работы Схоневельда — несмотря на нашу оговорку, касающуюся информации о подборе примеров и их взаимном количественном отношении — удовлетворяет. Благоприятно действует учет (на тех местах, где это фактически важно) вариантов по разным спискам цитируемых памятников. Английские переводы древнерусских примеров (они даются за каждым примером, последовательно) почти без исключения надежны, незначительные недочеты встречаются действительно крайне sporadически. Что до распределения примеров и применения при этом подходящих критериев, то местами, несомненно, целесообразно было бы в еще большей мере учитывать постановку исследуемой формы в придаточных предложениях, особенно относительных (*иже...*, *идеже...*) и экспликативных (*... бо*); кажется, что как раз семантически признаковые претериты (имперфект, перфект, плюсквамперфект) тут появляются чаще всего.

Графическое оформление книги очень хорошее, читателю было бы, однако, выгодно, если бы на важных местах абзацы, продвигающие изложение вперед или приносящие итоги, общую оценку, более выразительно отделялись от относящегося только к отдельным примерам объяснения. К книге прибавлен указатель авторов и указатель цитируемых примеров, в обоих случаях со ссылкой на страницу в книге.

Несмотря на некоторые наши критические замечания, мы высоко оцениваем эту работу Схоневельда. Она принесла интересные мысли, ряд замечательных наблюдений. Она пролила качественно новый свет на один отрезок древнерусской морфологии. Она показала, в чем структуральный метод фактически может быть полезен при исследовании исторической грамматики, а в чем состоит его ограниченность. Во многих отношениях сочинение К. Г. Схоневельда можно считать примером основанного на современных началах грамматического анализа.

P. Мравек

A. G. Rudnev: Синтаксис осложненного предложения. Moskva 1959, 198 str.

Autor v této publikaci pojednává o složitějších typech věty jednoduché. Jde o věty stojící jakoby na rozhraní mezi větou jednoduchou a souvětím vzhledem k tomu, že obsahují části, blíží se svým charakterem větě, nebo několikanásobné části, připouštějící též více méně vhodné vyjádření souvětím, což svádí k domněnce, že jde vlastně o stažené souvětí. Jsou to věty s volně připojeným větným členem, věty s vloženým (vsunutým) větným členem, věty s několikanásobným větným členem a věty obsahující oslovení. Předmětem autorova zkoumání je syntaktický charakter těchto čtyř zvláštních druhů větných členů, komplikujících strukturu věty jednoduché.

1. Volně připojené větné členy. 1. Autor rozebírá stanoviska jednotlivých ruských lingvistů doby minulé i současné, některé koncepce odmítá, hlavně stanovisko formálně logické, že volně připojené větné členy jsou zkrácené věty vedlejší (je nesprávné proto, že je založeno na směřování jazykových kategorií s kategoriemi logickými a nepřihlíží k historickému vývoji) a stanovisko formálně gramatické, ve kterém je za základní kritérium považována intonace a rytmus. To jsou však jen prostředky a ne podmínky volného připojení. Volně připojené větné členy jsou zde tedy klasifikovány podle formálních příznaků a nebere se v úvahu jejich sémanticko-syntaktická funkce.

2. Autor chápe volně připojené větné členy jako syntaktickou kategorii. Východiskem pro takové chápání volně připojených větných členů je to, že ve větě nemůže být žádné slovo, které by v ní nemělo tu či onu významovou funkci (gramatický význam), t. j. význam ve vztahu k jiné části. Tento gramatický význam pak nachází svůj gramatický projev v mluvnické shodě (согласование) v řízení a řízenosti (управление), v přimykání (примыкание) a ve vzájemné souvislosti (соотношение). Významová funkce volně připojených větných členů je podle autora čtverá: a) bližší určení, kvalifikace větného členu, b) zprášení, konkretizace, objasnění smyslu větného členu, c) vystupňování smyslu nebo emocionální stránky obsahu větného členu, d) poukázání

na zvláštní syntaktické vztahy mezi slovy ve větě nebo na dvojí syntaktickou funkci větného členu.

Gramatickým výrazem volného připojení pak jsou tyto lingvistické prostředky: inverze, pauza, intonace, přízvukové zdůraznění, tempo vyslovení.

V závěru této části autor vytyčuje 4 základní typy volně připojených větných členů: volně připojený přístavek, volně připojený přívlastek, volně připojené predikativní určení a volně připojený srovnávací obrat.

3. Volně připojený přístavek má podle autora trojí významovou funkci: objasnění, zpřesnění, zesílení výraznosti (popř. emocionálního obsahu) jiného větného členu. Vyjádřen může být nejen podstatným jménem v nominativu nebo nepřímých pádech, ale i přídavným jménem, příslovcem, určitým tvarem slovesa, infinitivem, číslovkou. Může se vztahovat k podmětu, k přívlastku, k předmětu, k přísudku, k různým příslovečným určením.

4. Volně připojené přívlastky dělí autor na 3 základní typy: přívlastek postponovaný — vyzvedající nejpodstatnější příznak určovaného větného členu, přívlastek anteponovaný dvou-vyžadný — vyjadřující kromě příznaku jednoho větného členu také okolnost ve vztahu k jinému větnému členu (přísudku) a přívlastek vztahující se k členu v dané větě nevyjádřenému (jen myšlenému, evidentnímu z kontextu) nebo vyjádřenému zájmenem nebo oddělenému od přívlastku jinými větnými členy. Morfologicky může být volně připojený přívlastek vyjádřen přídavným jménem nebo přičestím, podstatným jménem v nepřímém pádě, přídavným jménem ve jmeném tvaru nebo v komparativu, řadovou, druhovou nebo základní číslovkou, spojením číslovky základní s podstatným jménem, zájmenem.

5. Volně připojené predikativní příslovečné určení je závislý větný člen vyjadřující druhořadý děj jako okolnost jiného, hlavního děje. Podle významu autor rozeznává 6 typů: určení času, příčiny, účelu, způsobu, určení s podmínkovým významem a určení s přípustkovým významem. Výrazovým prostředkem této syntaktické kategorie je — z hlediska morfologického — přechodník. Autor dovozuje, že vznik této kategorie je nerozlučně spjat právě se vznikem přechodníku (vznikl přeměnou jmenného přičestí činného v přechodník).

6. Volně připojené přirovnávací obraty autor dělí na 4 typy podle srovnávaných objektů: předmět s předmětem; vlastnost s předmětem, který je typickým nositelem této vlastnosti; vlastnost s jinou vlastností; děj (stav) s jiným dějem (stavem). Z morfologických výrazových prostředků se zde uplatňují: podstatné jméno (nejčastěji v nominativu, ale také v nepřímých pádech), přídavné jméno, zájmeno, přičestí, přechodník, číslovka s podstatným jménem, určitý tvar slovesa, příslovce. Dále autor podává dělení podle charakteru jejich funkce ve větě. Rozeznává: srovnávací přívlastek; srovnávací příslovečné určení účelu, času, místa, způsobu, příčiny; srovnávací přístavek. V závěru poukazuje na nesprávnost chápání volně připojených srovnávacích obratů jako neúplných vedlejších vět.

7. Na materiálu Gorkého „Matky“ autor zkoumá stylistické využití volně připojených větných členů. Především zjišťuje, že jich Gorkij užívá ve velmi značné míře, což znamená, že byly pro něho velmi důležitým stylizačním prostředkem. Ze 4726 vět autorské řeči Gorkého 2209 vět (tedy 47%) obsahuje volně připojené větné členy, při čemž některé více než jeden. Celkový počet volně připojených větných členů je 2913. Pak autor přechází k jejich rozboru z hlediska funkčního. Gorkij jich užívá ke krajně úsporné, přitom však k úplné a výrazné charakteristice zevnějšku, dějů nebo vnitřních hodnot a prožitků svých hrdinů. Pomáhají mu vytvořit dynamický, nestatický portrét. Slouží mu jako prostředek barvitě charakteristiky životních podmínek, práce a bojů lidí, zobrazení přírody. Dodávají větě sverázný rytmus a hudebnost.

V poslední, osmé části I. kapitoly autor podává souhrnný výklad o interpunkci volně připojených větných členů.

II. Vložené větné členy, jejich mluvnické funkce a mluvnická realizace. (Na materiálu uměleckých děl Puškinových) 1. Autor polemizuje se stanoviskem řady lingvistů k t. zv. vloženým výrazům a zvláště s názorem, že vložené výrazy nejsou větným členem. Autor je kvalifikuje jako větný člen, jejich gramatické spojení s větou určuje jako „sootnošeniije“ (vzájemná souvislost) a tento typ vyjádření syntaktického vztahu přiřazuje jako čtvrtý ke shodě, rekcii a přimykání. V závěru autor poukazuje na modální charakter vložených větných členů.

2. Významovou funkci vložených větných členů je: a) vyjadřovat modální vztah mluvčího k obsahu řeči, a to jednak jistotu nebo nejistotu o realnosti obsahu řeči, jednak různé emoce (např. přání, rozmrzelost, údiv aj.); b) poukazovat na zdroj, pramen, původ sdělení; c) na charakteristické uspořádání, posloupnost v rozvíjení myšlenky; d) na přechod k vývodu, zobecnění, závěru; e) na konfrontační smysl výroku; f) na konkretizační, ilustrativní charakter vyjádřené myšlenky; g) poznávat mimo chodem různé průvodní objasňující nebo zpřesňující údaje.

3. Vložené větné členy mohou být vyjádřeny slovem, slovním spojením, větou a mohou také samy obsahovat vložený větný člen. Mohou se vztahovat k větě jako celku nebo k jejím částem — podmětu, přísudku, přívlastku, předmětu, k různým určením, k oslovení.

4. Vloženým větným členem může být podstatné jméno, sloveso, příslovce, frazeologický obrat, přídavné jméno, zájmeno, citoslovce, částice, spojka a mohou to dále být slova, která v daném významu vystupují jen v úloze vložených větných členů, nepřísluší k žádnému z ostatních slovních druhů a vytvářejí zvláštní gramatickou kategorii, „modálních slov“. Z intonačních prostředků se zde uplatňuje intonace ve vlastním smyslu, přestávka, přízvukování, tempo vyslovení.

5. Stylistický význam vložených větných členů vidí autor v tom, že činí výpověď živější a umožňují podání myšlenky tak, aby byla správně pochopena.

III. Několikanásobné větné členy. Dlouhou dobu se soudilo, že věty s několikanásobnými větnými členy jsou výsledkem splynutí dvou nebo více vět v jednu, a termíny „сливное предложение“, „сливное подлежащее“ atd., vzniklé na základě tohoto chápání, se udržovaly i v době, kdy už si lingvisté uvědomovali, že proces splynutí nelze dokázat a odmítali tuto domněnku. Termín „однородные члены“ pochází od A. M. Peškovského.

2. Podle autorovy definice jsou několikanásobné větné členy výrazy, které stejným způsobem určují jiný větný člen nebo jsou jím určovány a mají stejnou sémanticko-syntaktickou funkci.

3. Rozoznáváme několikanásobný podmět, přísudek, předmět, přívlastek, několikanásobné příslovečné určení způsobu, času, místa a směru, příčiny, účelu a podmínky.

4. Autor rozeznává 5 typů vztahů mezi několikanásobnými větnými členy: slučovací, navazovací, vylučovací, odporovací a přípustkové. Slučovací vztahy jsou vyjadřovány spojkami *и, ни — ни, да* (ve významu *и*), *да и, а также (и), не только... (и), не столько... сколько, как так и, что... что*, nebo bezespoječně, v psaném projevu rozdělovacími znaménky, v mluveném výřtovou intonací. Navazovací vztahy, pro něž je příznačný zesilovací stupňovací charakter, nacházejí svůj výraz ve spojkách *и, да, а, причем, также*. Vylučovací vztahy, a to vzájemné vylučování nebo vzájemnou směnu vyjadřujeme spojkami *или, либо — либо, ли — ли, или — или, то — то, не то — не то, но ли — то ли*. Odporovací vztahy se vyjadřují spojkami *а, но, однако, да* (ve významu *но*), přípustkové vztahy spojkami *пускай, хотя, хотя (и) — но*.

5. Autor uvádí 7 různých typů několikanásobného přívlastku (zahrnuje sem i typ *первый и второй отряд*) a odlišuje od nich typ s několika přívlastky nestejnorodými.

6. Součástími několikanásobných větných členů mohou být slova stejného slovního druhu a ve stejném tvaru, nebo stejného druhu a v různých tvarech, nebo různých druhu a v různých tvarech. V dalších dvou částech této kapitoly (7. a 8.) autor pojednává o stylistickém využití několikanásobných větných členů a o jejich interpunkci.

IV. Oslovení. Autor po výkladu o historii řešení této otázky hájí stanovisko, že oslovení nestojí mimo větu, nýbrž že je větnou částí. Gramatický vztah mezi oslovením a větou je „соотношение“. Z výrazových prostředků morfologických se v oslovení uplatňují podstatná jména nebo zpodstatnělé výrazy ve tvaru I. pádu. V některých případech pozorujeme dozívání 5 pádu. Oslovení může obsahovat také rozvíjející členy, např. přívlastek, volně připojený přívlastek a může se vztahovat k větě v celku nebo k přísudku, podmětu, přívlastku jednotlivě. Má svou charakteristickou intonaci.

V závěru kapitoly autor podrobně uvádí stylistické funkce oslovení, principy jeho odlišení od volně připojených přívlastků a vokativních i nominativních vět a pravidla o jeho interpunkci.

Jiří Brym

Gertraud Müller und Theodor Frings: **Die Entstehung der deutschen daß-Sätze**. Berlin, Akademie-Verlag, 1959, 55 s. (Berichte über die Verhandlungen der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig, Philologisch-historische Klasse, Band 103, Heft 6.)

Vznik německé spojky *daß* se často uvádí v jazykových příručkách jako typický příklad přechodu odkazovacího (preparativního) zájmena ve spoju: *er sagte das: er kommt > er sagte, daß er kommt*. A přece nebyl vznik vět s touto spojkou dosud na historickém materiálu skutečně doložen a nebyl vyložen ani rozvoj jejich různých funkcí a podob. Tuto mezeru vyplnila malá monografie G. Müllerové a Th. Fringse, opírající se o bohatý materiál sebraný pro starohornoněmecký slovník (kolem 5500 excerpt). Zaslouží si pozornosti jak po stránce materiálové a pokud jde o její výsledky, tak i po stránce metodické.

Východiskem výkladu je stav v současném jazyce, zjištěný rozbořem vět s *daß* v jistém úseku díla Thomase Manna a doplněný ze slovníku Paulova-Schirnerova. S tím je konfrontován stav ve známé sthném. památce Hildebrandslíed, a teprve potom se probírají po všech stránkách věty s *daß* v jejich nejstarším vývojovém období se stálými odkazy na současný stav. Autorům tedy jde o to, aby ukázali, jak v dávné době (800—1000 n. l.) vznikalo dohned živé užití spojky *daß*; došli k závěru, že kolem r. 1000 najdeme již všechny její funkce a vhodné podoby vět s *daß*, ovšem vedle útvarů archaiotějších nebo později zaniklých. Ve zvoleném postupu je sice jisté nebezpečí vnášení dnešních hledisek do starého jazyka (autoři se toho po mém soudu dovedli vyvarovat), ale přesto